

Princip patřičné pečlivosti (due diligence) a mobilita kulturních předmětů

(Příspěvek přednesený PhDr. Magdou Němcovou na semináři Českého komitétu Modrého štítu „POKLADY V POHYBU. Ochrana kulturního dědictví v mezinárodním kontextu.“ v Praze dne 16. 10. 2012.)

Mobilita kulturních statků je neodmyslitelnou součástí nejen výstavních aktivit na národní i mezinárodní úrovni. Je významným nástrojem vzdělávání, hybnou silou turismu a ekonomiky. Může být i účinným nástrojem diplomacie. Ve svém příspěvku se zaměřím na některé otázky spjaté s fenoménem, označovaným jako mobilita sbírek. Jedná se o problematiku pohybu předmětů kulturní hodnoty, která souvisí s jejich badatelským zpracováním a zpřístupňováním veřejnosti, většinou formou výstav. Nebudu se zabývat např. otázkami trhu s uměním, pakliže se tématu mobility sbírek přímo nedotýkají.

V současnosti je v Evropě více než 30 000 muzeí, které ročně navštíví nad 500 miliónů lidí. Studie ukazují, že návštěvnost muzeí závisí na jejich výstavních programech¹⁾. O tom, že smysluplný výstavní program lze sotva vybudovat bez mobility sbírek snad nikdo nepochybuje. Do procesu mobility sbírek jsou zapojeny předměty ze spektra veřejných institucí jako jsou muzea, archívy či instituce typu Kunstahalle, rovněž jako i předměty z církevních, nadačních a soukromých sbírek. Ještě v poměrně nedávné době se české instituce účastnily procesu mobility sbírek v oboustranném procesu půjčování a zapůjčování především na národní úrovni, zatímco na mezinárodní scénu vstupovaly spíše jako jakýsi velký „depozitář“, odkud byly kulturní předměty půjčovány na zahraniční výstavní projekty. Z tohoto pohledu považuji za zlomový rok 2010, kdy se řada českých institucí – včetně mé „mateřské“ Národní galerie v Praze – staly hrdými organizátory výstav, které se konaly s nemalou účastí zápůjček ze zahraničních sbírek, včetně těch opravdu významných. Tento trend nepochybně pokračuje, jak o tom svědčí mimořádné výstavné počiny jakými byly např. výstavy *Obrazy v mysli / Mysl v obrazech* v Moravské galerii v Brně, *Rembrandt and Co.* v Národní galerii v Praze, úspěšná *Europa Jagellonica* v GASKu v Kutné Hoře či připravovaná výstava *Cesta k Amorfě* v Národní galerii v Praze. Pokud mohu hovořit za tendence viditelné v Národní galerii v Praze, roku 2010 byl počet předmětů, které Národní galerie v Praze zapůjčovala do zahraničí a které si ze zahraničí vypůjčovala, prakticky stejný. Tato

tendence emancipace českých institucí byla, bohužel, negativně ovlivněna nejen hospodářskou krizí a s ní spojenými rozpočtovými škrty, ale také dopadem tzv. kauzy Diag Human, kdy v důsledku právního sporu mezi českým státem (respektive Ministerstvem zdravotnictví) a soukromou firmou, v průběhu kterého došlo k dočasnému zabavení tří předmětů z českých státních sbírek, jedné malby a jedné plastiky z Národní galerie v Praze a jedné malby z Moravské galerie v Brně, zapůjčených na výstavu *Dynamics!* v Österreichische Galerie Belvedere ve Vídni. Na tuto skutečnost logicky reagovalo Ministerstvo kultury administrativními opatřeními, která de facto znamenala prakticky zákaz vývozu kulturních statků z veřejných sbírek do zahraničí. Zmrazení či spíše paralyzování do té doby zcela běžného „pohybu“ kulturních předmětů bylo opravdu bezprecedentní. Bezprostředně po šoku ze zabavení tří uměleckých děl bylo v důsledku právní nevyjasněnosti a možného ohrožení do ČR předčasně navracena řada zápůjček z českých muzeí. Mezi těmito „předčasnými navrátilci“ byl i *Portrét mladého muže* ze sbírek Národní galerie v Praze, zapůjčený na výstavu *Manet, inventeur de Modern* v Musée d'Orsay v Paříži, což pro Národní galerii v Praze představovalo mimořádně nepříjemnou záležitost, neboť díky této zápůjčce francouzští odborníci potvrdili autorství Edouarda Maneta, některými českými historiky umění zpochybňované. V dalším kroku došlo k vypovídání již uzavřených smluv a odstupování od příslibených zápůjček, což nejen znemožnilo realizaci některých recipročních projektů a zmařilo mnoho práce českých odborníků, ale také vrhlo stín na dlouhodobě budované dobré jméno a prestiž českých muzeí a poškodilo mezinárodní spolupráci jako takovou. Světlym bodem v této jinak zcela politováníhodné události je to, že se stala katalyzátorem, který přitáhl větší pozornost k otázkám bezpečného návratu kulturních statků zapůjčených na výstavy a v některých zemích urychlila nebo dokonce podnítila legislativní proces přijetí tzv. immunity from seizure, o které podrobně referoval pan Nout van Woudenberg a jehož příspěvek je dostupný i na webových stránkách Metodického centra pro muzea výtvarného umění. Ministerstvo kultury ČR striktní režim vývozů poněkud zmírnilo Metodickým pokynem Ministerstva kultury k vývozům kulturních statků ve vlastnictví České republiky do zahraničí v režimu zákona č. 122/200 Sb. o ochraně sbírek muzejní povahy a o změně některých dalších zákonů ze dne 27. března 2012. Skutečně přísná pravidla se od vydání tohoto předpisu striktně týkají „pouze“ státních sbírek, určitý pohyb kulturních předmětů ze státních sbírek nicméně

umožňují. Na diskusním fóru k mobilitě sbírek, organizovaném Metodickým centrem pro muzea výtvarného umění Národní galerie v Praze dne 20. června 2012, zástupci Ministerstva kultury vyjádřili svoji vůli podmínky udělování vývozních povolení v souladu s mezinárodním právem poněkud liberalizovat. Mezitím došlo k poněkud nečekanému posunu v právním sporu ohledně zabavení tří uměleckých děl ve Vídni: rakouský Nejvyšší soud (Oberster Gerichtshof) dne 11. července 2012 zrušil rozhodnutí odvolacího Zemského soudu pro věci civilní věci Vídeň ohledně vykonatelnosti rozhodčího nálezu a exekuce uměleckých děl zapůjčených Českou republikou na výstavu v Galerii Belvedere, tedy rozhodnutí příznivé pro ČR, na základě kterého byla tři zabavená díla navrácena v listopadu roku 2011 zpět do ČR. Jakkoli tato umělecká díla, navrácena do ČR na základě tehdy pravomocného rozhodnutí, nemohou být znovu exekucí ohrožena, překvapivá revize rozhodnutí odvolacího Zemského soudu Nejvyšším soudem vrhá stín možné nejistoty bezpečného návratu kulturních statků zapůjčovaných na výstavy, a to nejen v Rakousku, kterého se celá kauza bezprostředně týká. Podrobněji Vás s touto tematikou seznámí Dr. Kateřina Tlachová ve svém příspěvku věnovaném dopadu kauzy Diag Human na zápůjčky z českých muzeí. Přesto pevně věřím, že se i tento problém bude v poměrně brzké budoucnosti (rozhodnutí Nejvyššího soudu se očekává přibližně do čtyř měsíců od červencového obnovení řízení) vyřešen ve prospěch mobility sbírek a nejen české kulturní obce. Z tohoto důvodu se domnívám, že je důležité věnovat pozornost těm tématům, která mohou mobilitu sbírek usnadnit a zkvalitnit.

Úvodem bych ve zkratce zmínila dva pojmy, které jsou dle mého soudu klíčové pro uvažování o různých aspektech mobility kulturních statků. Prvním je princip **patříčné pečlivosti (due diligence) či náležitě péče. Tento pojem je odvozen anglosaského právního termínu který označuje míru aktivity, kterou lze za daných okolností důvodně očekávat.** Druhým je **princip sdílené odpovědnosti.** Jeho důležitost vyplývá z prosté skutečnosti, že v současnosti – s výjimkami téměř na hranici sledovatelnosti – jakýkoli výstavní projekt a kulturní počin je výsledkem minimálně dvou, ale spíše mnohostranné spolupráce.

Ve svém příspěvku vycházím především z výsledků práce *Odborné pracovní skupiny OMC pro mobilitu sbírek* a na tuto skupinu navazující *Odborné pracovní*

skupinu OMC pro zkoumání způsobů a prostředků ke zjednodušení a zlevnění procesu půjčování a zapůjčování. První expertní skupina byla ustanovena na základě *Sdělení o Evropské agendě pro kulturu v globalizujícím se světě (Communication on a European Agenda for Culture in a Globalizing World)*, který přijala Evropská komise v roce 2007. Skupina, jejíž práce se účastnili odborníci z 25 členských zemí EU, působila v letech 2008 – 2010 a výsledkem její práce je v roce 2010 zveřejněná *Závěrečná zpráva a doporučení výboru pro otázky kultury (Cultural Affairs Committee – CAC)*²⁾ týkající se zlepšení podmínek pro podporu mobility sbírek v následujících oblastech:

1. Státní záruka a dohody o sdílené odpovědnosti

1. Imunita proti zabavení

2. Dlouhodobé zápůjčky

3. Předcházení krádežím a nezákonnému obchodování

4. Mobilita odborných muzejních pracovníků / Výměna odborných poznatků a zkušeností

Závěrečná zpráva 2010 obsahuje hlavní doporučení směřovaná na Evropskou komisi, členské státy a pracovníky muzeí. Tato doporučení jsou následující:

a) Podporovat principy náležité péče (due diligence), aby se zamezilo nezákonné manipulaci s kulturními statky;

b) Hledat možnosti, jak překonat problémy spojené se zavedením imunity proti zabavení;

c) Podporovat zavedení systémů státní záruky do praxe a jejich uplatňování jako standardního postupu;

d) Podporovat dlouhodobé zápůjčky a s nimi související aktivity;

e) Podporovat mobilitu odborných pracovníků jako základní předpoklad pro mobilitu sbírek; napomáhat budování vzájemné důvěry a předávání informací mezi muzei;

f) Zajistit, aby byly při každé výpůjčce a zápůjčce striktně uplatňovány nejvyšší možné bezpečnostní standardy.

Závěrečná zpráva je dostupná online v anglickém originálu¹⁾ i českém překladu²⁾.

Práce druhé, navazující expertní skupiny, která působila v letech 2011 – 2012, byla zařazena na základě *Pracovního plánu Rady pro kulturu na období 2011-2014* do *Evropské agendy pro kulturu, Prioritní oblasti D: Kulturní dědictví*. Skupina se zaměřila na *Zkoumání způsobů a prostředků ke zjednodušení a zlevnění procesu*

půjčování a zapůjčování. Jejím úkolem bylo prohloubení výzkumu problematiky *státní záruky a sdílené zodpovědnosti, oceňování (určování pojistných hodnot), vyhodnocování rizik a (zlevnění) transportu*. Jejím hlavním cílem byla kromě Závěrečné zprávy, obsahující jako předchozí Závěrečná zpráva strukturovaná doporučení adresovaná Evropské komisi, členským státům a muzeím, především příprava praktické příručky pro muzejní pracovníky. Tato příručka, zvaná pracovně *Toolkit*, obsahuje velké množství informací, odkazů na konkrétní webové stránky k jednotlivým tématům, adresář kontaktních osob k těmto tématům v jednotlivých zemích a neméně důležitý trojjazyčný slovníček (anglicko-francouzsko-německý) základních pojmů.³⁾ (Skupina se nezabývala otázkou Imunity proti zabavení, protože tato problematika se pro svoji závažnost stala samostatným tématem speciální pracovní skupiny). Závěrečné zpráva i praktická příručka „Toolkit“ včetně tematického slovníčku budou v nejbližší době předány Výboru pro otázky kultury – CAC a zveřejněny na evropských serverech⁴⁾. Mezi zásadní závěry Odborné skupiny zaměřené na *Zkoumání způsobů a prostředků ke zjednodušení a zlevnění procesu půjčování a zapůjčování* patří

- a) Propojenost systému státní záruky s pravidelnou preventivní kontrolou bezpečnostních podmínek a souvisejících procesů ze strany státní moci;
- b) Důsledné využívání státních záruk (souhlas půjčitelů s pojištěním prostřednictvím státní záruky) , tam kde je tento nástroj k dispozici;
- c) Není-li státní záruka není k dispozici, zvážit v případě dlouhodobých partnerů v procesu půjčování a zapůjčování možnosti sdílené odpovědnosti (v jejím úzkém slova smyslu, tedy smluvní vymezení konkrétní odpovědnosti obou partnerů tak, aby např. zapůjčované předměty nemusely být pojištěny z „hřebíku na hřebík“, tedy na celou dobu zápůjčky a všechna rizika;
- d) Zavést a využívat srozumitelná kritéria vyhodnocování rizik;
- e) Zavést a využívat obecně přijímané standardy a postupy určování hodnoty předmětu s cílem zamezit nadhodnocování pojistných cen;
- f) Zavádět co nejvíce snadno pochopitelných standardních způsobů dokumentace (k tomu má mj. sloužit i praktická příručka *Toolkit*);
- g) Ustanovit a pro mobilitu kulturních předmětů využívat národní skupiny registrarů;

ale především

podporovat muzejní pracovníky (partnerských institucí) , aby vytvářeli a udržovali vzájemné kontakty na osobní úrovni, neboť vzájemná důvěra je základním předpokladem úspěšné mobility sbírek a pravidelně informovat a školit muzejní odborníky prostřednictvím pravidelných seminářů a literatury šířené na národní úrovni.

Evropská komise závazně doporučila, aby Závěrečná zpráva i příručka byly přeloženy do národních jazyků. Metodické centrum pro muzea výtvarného umění Národní galerie v Praze se vynasnaží , obdobně jako tomu bylo v případě Závěrečné zprávy z roku 2010, zajistit český překlad a zveřejnit ho na svých webových stránkách.

Proč je princip due diligence čili patřičné pečlivosti nebo náležité péče tak důležitý? Je tomu tak proto, že jeho důsledné uplatňování je účinným prostředkem prevence poškození či ztráty jedinečných a nenahraditelných kulturních, historických a vědeckých informací a hodnot. Z tohoto pohledu patří k zásadním principům ochrany kulturního dědictví. *Aplikace principu due diligence pochopitelně zahrnuje důsledné uplatňování mezinárodních úmluv, národní legislativy, etického kodexu ICOM etc., v žádném případě se ovšem nejedná o administrativní „věrnost liteře zákona“ ve smyslu formálního dodržování zákony a vyhláškami předepsaných procedur. Spíše by se konání podle principů due diligence dalo nazvat „konáním podle nejlepšího vědomí s svědomím“.* Princip due diligence, který je třeba důsledně uplatňovat na všechny kroky a postupy, aplikované v procesu vypůjčování a zapůjčování předmětů kulturní hodnoty, reprezentuje určitý morální závazek jak států i jednotlivých institucí (muzeí, knihoven, archívů.). Jedním ze základních prvků, bez kterých princip due diligence nelze plnohodnotně aplikovat, je důsledné zkoumání *provenience a historie předmětu* od jeho zhotovení (či objevení v případě např. archeologických památek) po současnost. Skutečnou hodnotu předmětu je možné ocenit teprve co na základě co možná nejúplnějších informací o jeho původu, historii a historickém kontextu.

Důsledné uplatňování principu due diligence je morálním *závazkem obou stran zapojených do procesu půjčování a zapůjčování statků kulturní hodnoty, půjčitele i vypůjčitele.* Tím se dostáváme k druhému pojmu, zásadnímu pro mobilitu statků kulturní hodnoty a tím je princip *sdílené odpovědnosti.* Jak již bylo řečeno, ve svém

základě vyplývá ze skutečnosti, že drtivá většina výstavních a vědeckých projektů je možná jenom díky spolupráci mezi jednotlivými institucemi, ať již na národní či mezinárodní úrovni. Sdílená odpovědnost má mnoho rovin, od elementárních, které jsou – nebo by měly být – neodmyslitelnou součástí každé výpůjčky předmětu kulturní hodnoty až po sofistikované a právně zakotvené, na které se podrobněji zaměříme i v souvislosti s dlouhodobými zápůjčkami.

Předpokladem pro to, aby všechny strany zapojené do procesu vypůjčování a zapůjčování mohly principy due diligence uplatňovat, je sdílení obdobných (nikoli nezbytně stejných!) principů – vědeckých, etických, právních etc, - komunikovatelných pomocí obecně akceptovaných nástrojů jako jsou vzorové výpůjční smlouvy, protokoly o stavu díla (tzv. Condition Records) či protokoly o bezpečnostních a klimatických podmínkách výstavních prostor (tzv. Facility Reports).

Nezbytnou podmínkou pro uplatňování jak principu due diligence tak principu sdílené odpovědnosti je vzájemná důvěra, která může být vybudována pouze na základě vzájemné znalosti sbírkového fondu, priorit, metod práce a bezpečnostních podmínek partnerských institucí. Jakkoli se v tomto ohledu stává naprosto klíčovou otázkou digitalizace sbírkových fondů, bez které je již v dnešní době mobilita sbírek obtížná a v blízké budoucnosti bude naprosto nemyslitelná, je nutné zdůraznit důležitost osobního kontaktu a *osobní znalosti* prostředí, v dnešní „virtuální“ době leckdy podceňované. Budování osobních vazeb mezi muzejními odborníky byla v Závěrečné zprávě Odborné pracovní skupiny OMC pro *Zkoumání způsobů a prostředků ke zjednodušení a zlevnění procesu půjčování a zapůjčování* zmíněna jako zásadní předpoklad úspěšné mobility sbírek. Důležitou roli hraje pochopitelně spolupráce institucí, většinou zaštitěná i formálně. Vedle toho, že díky takového spolupráci lze snížit finanční náklady a získat granty, které – jako např. program Culture – jsou spoluprací několika participujících institucí podmíněny, tím skutečně zásadním přínosem je to, že partnerské instituce díky sdílení svého nejcennějšího hmotného, ale i intelektuálního vlastnictví, tedy sbírkových fondů a vědomostí a zkušeností svých zaměstnanců, mohou zhodnotit, obohatit a představit veřejnosti v novém kontextu své sbírky. I z toho jasně vyplývá, nakolik je *mobilita sbírek podmíněna mobilitou odborných pracovníků*. Tento aspekt je, bohužel, v českých

poměrech často podceňovaný. Svědčí o tom nejen malé povědomí o programech celoživotního vzdělávání (například programu Leonardo), ale nezřídka i odmítavý postoj ze strany managementu institucí i k tak jednoduchému a levnému způsobu mobility muzejních pracovníků, kterým jsou kurýrní doprovody zapůjčovaných děl.

Nedomyslitelným a nenahraditelným *předpokladem* úspěšné mobility sbírek a spolupráce mezi institucemi se stala *digitalizace sbírkových fondů*, proces sice náročný, co se týče vstupních nákladů i nároků na rozšiřování kvalifikace muzejních pracovníků, ale o to přínosnější jak pro samotnou instituci, tak pro odbornou i širokou veřejnost. Velká muzea mohou díky digitalizaci zapojit do procesu mobility sbírek dosud méně známé či depozitární předměty. Střední a malá muzea mohou tímto způsobem zveřejnit mnohdy před zraky veřejnosti skryté bohatství svých sbírek či vyhledávat partnery pro společné projekty na národní i mezinárodní úrovni. Pro to, aby se digitalizace mohla stát skutečně efektivním nástrojem mobility sbírek, je zásadní dostatečná podpora, zejména finanční, ze strany Ministerstva kultury ČR a jednotlivých zřizovatelů.

Neustále se zvyšující *finanční náročnost výstav, kombinovaná s tíživým dopadem hospodářské krize*, který se projevuje mnohdy drastickými škrtky a také menší ochotou velkých firem kulturní projekty sponzorovat, vede logicky k *hledání cest, jak náklady na pořádání výstav zlevnit*. Zmíníme se o některých z nich. Nesmíme však ani na chvíli zapomínat na to, že každý výstavní projekt je výsledkem práce, která je podmíněna vzájemnou důvěrou mezi pracovníky partnerských institucí.

Všichni víme, že jedním z největších nákladů, s nimiž se musí vypořádat každý organizátor výstavy, je komerční pojištění zapůjčovaných sbírkových předmětů: Je-li požadováno k již tak nákladnému standardnímu rozsahu pojištění „z hřebíku na hřebík“ dopojištění proti riziku terorismu, které je pro dnešní velkoměsta, bohužel, velice aktuální, stávají se náklady na komerční pojištění astronomickými. V případě děl klasické moderny se může jednat až o desetitisíců eur za jedno jediné dílo. Tímto způsobem fakticky dochází k přelévání značných finančních prostředků, které jsou oficiálně vykazovány pod kolonkou „kultura“, do komerční sféry. Náklady na komerční pojištění obvykle činí 15-40% rozpočtu výstavy. Tyto skutečnosti vedly k tomu, že byly postupně vytvořeny poměrně účinné nástroje, kterými lze náklady

na drahé komerční pojištění výrazně snížit či dokonce eliminovat. V první řadě se jedná o systém tzv. **státní záruky (state indemnity)**, který spočívá v zásadě v tom, že jednotlivý stát podporuje organizátora výstavy tím, že převezme závazek uhradit ze státního (zemského) rozpočtu případnou ztrátu či znehodnocení sbírkového předmětu či restaurátorský zákrok vynucený škodou, která na předmětu vznikla v souvislosti se zapůjčením tohoto předmětu na veřejnosti přístupnou výstavu. Většina státních záruk je určena na krytí („pojištění“) předmětů, které si muzeum, případně i jiný organizátor, vypůjčuje na svůj výstavní projekt. Listinné doklady potvrzující tento závazek vydává obvykle příslušné ministerstvo financí nebo kultury. Státní záruka bývá využívána především pro výpůjčky ze zahraničí, ale může být aplikována i na národní úrovni. V několika zemích se uplatňuje rovněž typ státní záruky, který kryje výstavní projekty vyvážené do zahraničí. Touto formou vláda vyjadřuje podporu propagaci své národní kultury v zahraničí, ale tento typ státní záruky není příliš rozšířen. Běžně využívaný a pro mobilitu muzejních sbírek zásadní je první zmíněný typ státní záruky, tedy krytí výpůjček zahraničních případně i tuzemských, poskytované vládou příslušné země. Tento vysoce užitečný nástroj byl nejdříve zaveden do právních systémů anglosaských zemí, v Británii a v USA. Jeho dlouhodobé úspěšné využívání, podtržené minimem škodných událostí, vedlo k jeho rozšíření do právních systémů dalších zemí. 22 z 30 evropských zemí (členských i nečlenských) zavedlo institut státní záruky. Jsou to (v abecedním pořádku): Bulharsko, Česká republika, Dánsko, Finsko, Francie, Irsko, Itálie, Litva, Lucembursko, Maďarsko, Malta, Německo, Nizozemí, Norsko, Polsko, Rakousko, Rumunsko, Slovensko, Slovinsko, Španělsko, Švédsko a Velká Británie; Malta a Lucembursko sice dosud nepřijaly příslušnou legislativní normu, nicméně státní záruku poskytují; ve Slovinsku byl přijat příslušný zákon, ale nebyl dosud použit v praxi.

Bez masivního využívání státních záruk by se nemohlo uskutečnit velké množství výstav v evropských zemích, ale také ve Spojených státech. Platí to zejména pro mimořádné výstavní počiny, jakým byla např. výstava Leonarda da Vinci v National Gallery v Londýně. Tuto neobyčejně úspěšnou výstavu shlédlo za 12 týdnů jejího trvání více než 323 000 návštěvníků. Méně se ví, že bez uplatněné Britské vládní záruky (British Government Indemnity) by se výstava, pyšící se zápůjčkami mistrovských děl z Rakouska, Francie, Německa, Maďarska, Itálie, Polska,

Španělska, Ruska Spojených států a britských sbírek, vůbec nemohla uskutečnit. Z 34 půjčitelů odmítli Britskou vládní záruku pouze 3 (všichni tři z Itálie, respektive Vatikánu), takže Britskou vládní zárukou bylo kryto celých 96% procent zápůjček. Součet jejich pojistných hodnot tvořil astronomickou částku převyšující 1,2 biliónů (1,213,306,191,64) EUR. Komerční pojištění těchto uměleckých děl by stálo více než 1 milión (1,152,640,88) EUR, což je částka nad možnosti všech muzeí, včetně muzea tak velkého a slavného jakým je National Gallery v Londýně. Za zbylá 4% zápůjček, součet jejichž pojistných hodnot činil 45 miliónů EUR, musela National Gallery uhradit na komerčním pojištění částku převyšující 33 tisíc EUR, což pro National Gallery představuje roční plat dvou pracovníků ostrahy. Registrar Stephen Dunn zdůraznil, že v případě Leonardovy výstavy National Gallery uhradila za tyto zápůjčky výjimečně komerční pojištění, přestože Britská vládní záruka skýtala stejný rozsah krytí, avšak v ostatních případech musí od takto drahých zápůjček odstoupit³⁾. V případě, kdy si vzájemně odmítají uznat státní záruky muzea, které jsou podporována ze státního rozpočtu, se jedná o nepochopitelný přístup. Přitom jedině reciprocita při uznávání státních záruk má smysl a budoucnost. Bohužel, objevily se případy nekalé praxe, kdy zástupci komerčních pojišťoven nepravdivě informovali muzea, jednající v pozici půjčitele, o nedostatečnosti státních záruk ve srovnání s komerčním pojištěním. Přitom odmítavé stanovisko k přijetí státní záruky často pramení z neznalosti principu jejího fungování a nedostatku informací. Příručka, vypracovaná Odbornou pracovní skupinou OMC zaměřenou na *Zkoumání způsobů a prostředků ke zjednodušení a zlevnění procesu půjčování a zapůjčování*, si klade za cíl právě zprostředkovat informace přehlednou a srozumitelnou formou a podpořit vytváření nejen postupů postavených na shodných principech, ale i vybudovat kontaktní síť odborníků, dosažitelných telefonicky nebo e-mailem, a tak přispět ke vzájemné spolupráci a podpořit větší využívání státních záruk.

V Příručce (Toolkit) naleznete nejen odkazy na jednotlivé národní legislativy, ale také kontakty na odborníky v jednotlivých zemích, na které se můžete obrátit se svými dotazy. Příručka také obsahuje *příklady dobré praxe*, které mohou posloužit těm (státům), které zavedení státní záruky chystají zavést do své legislativy nebo připravují novelizaci stávající právní úpravy a inspirovat muzea, jak státní záruky využívat a jak s nimi pracovat. Podrobné prostudování a případně konzultování příslušné národní právní úpravy by vždy mělo být spojeno s podrobným prostudováním ***Facility Report***, který tvoří standardní přílohu každé žádosti o

zapůjčku. Vzorové *Facility Reports* tvoří další z příloh manuálu (Toolkit). Obecně však platí to, **že již samo udělení státní záruky minimálně v případě amerických a evropských institucí indikuje vysokou úroveň bezpečnostních a klimatických podmínek instituce (výstavního prostoru), pro který je státní záruka udělena**, neboť pečlivé zkoumání bezpečnostních a klimatických podmínek žadatelů o udělení státní záruky je jedním ze základních kritérií, na základě kterých bývá státní záruka poskytnuta. Například britské Ministerstvo pro kulturu, media a sport zaměstnává bezpečnostního technika, bývalého policejního důstojníka, který pravidelně – a inkognito! – kontroluje instituce, kterým byla státní záruka udělena, a to mnohdy s překvapivými výsledky. Jeho návrhy na zlepšení bezpečnostních a klimatických podmínek, které vycházejí z jeho zjištění „v terénu“, jsou pro danou instituci závazné, chce-li se stát příjemcem státní záruky i v budoucnu. Na švédském ministerstvu kultury pracuje komise, která důkladně prověřuje žadatele o státní záruku ze všech možných aspektů.

Legislativy státních záruk se v jednotlivých zemích liší v mnoha ohledech. Velké rozdíly panují už v tom, *komu jsou státní záruky určeny*. V některých zemích, jako je Česká republika, jsou to výhradně tzv. „národní instituce“, tedy zjednodušeně řešeno státní (vládní) instituce, většinou je tato možnost dána i ostatním veřejným a v některých případech i soukromým organizátorům výstav. Zde se sluší zdůraznit, že státní záruky bývají téměř bez výjimky určeny pouze velkým významným výstavním projektům, takže *udělení státní záruky indikuje nejen vysokou pravděpodobnost vysokých bezpečnostních standardů výstavních prostor, ale i význam vlastního výstavního projektu*.

Příjemcem státní záruky bývá buď přímo půjčitel, který na výstavu poskytuje předmět ze svých sbírek, nebo vypůjčitel, tedy organizátor výstavy, který v případě škodní události funguje jako prostředník mezi státem, který náhradu vyplácí a majitelem, jehož předmět doznal škody; česká státní záruka (Zákon 203/2006 Sb.) patří k tomuto druhému, méně obvyklému typu. Některé státní záruky kryjí i *dlouhodobé zápůjčky, obecně jsou státní záruky určeny na krytí významných krátkodobých výstav*. Pro většinu státních záruk je požadován *písemný souhlas půjčitele* (majitele předmětu) s krytím (pojištěním) prostřednictvím státní záruky. Patří k principům náležité starostlivosti, před podpisem tohoto dokumentu prostudovat příslušnou zákonnou úpravu a je-li zapotřebí, vyžádat si konzultaci a objasnění

některých otázek jednak u zástupců strany, která záruku poskytuje, jednak u vlastních právníků, případně právníků zřizovatele. Jakkoli obecně platí, že **státní záruky poskytují v drtivé většině případů minimálně stejné krytí, jako komerční pojištění** a v mnoha případech je jejich krytí větší než standardní komerční pojistka, zejména proto, že většinou obsahují pojištění proti terorismu, které u komerčního pojištění představuje drahé připojištění, je dobré se podívat zejména na následující aspekty státní záruky, kterou přijímáte. Je to především *rozsah krytí* a **výluky**, případně *finanční limit*. Větší část státních záruk je poskytována tzv. „z hřebíku na hřebík“, tedy kryje dobu transportu od půjčitele k vypůjčiteli, pobyt předmětu u vypůjčitele a zpětný transport od vypůjčitele k půjčiteli. Některé typy státních záruk kryjí pouze dobu výstavy, nikoli transportu, jiné mají územní omezení – platí pouze na území státu, který státní záruku poskytuje (např. Itálie), což fakticky znamená, že jim nemohou být pokryty transporty výpůjček ze zahraničí. Mezi *výluky* obecně patří výluky běžné u komerčního pojištění, tedy válka, nukleární útok, přirozené stárnutí předmětu, ale i poškození zaviněné zaměstnanci půjčitele nebo přepravní firmy buď úmyslně nebo v důsledku hrubé nedbalosti. Pouze malá část a státních záruk poskytuje subrogaci, tedy upuštění od vymáhání škody způsobené úmyslně či hrubou nedbalostí zaměstnanců vypůjčitele nebo přepravce. U řady státních záruk je stanoven horní *finanční limit*, do jehož výše může být státní záruka poskytnuta. Některé státy mají pro státní záruku speciální kapitolu ve státním rozpočtu. V tomto případě je možno poskytovat krytí prostřednictvím státní záruky jen do vyčerpání částky pro tento účel schválené. Pouze britská a česká státní záruka mají určen i dolní limit, kterým je nejnižší možná pojistná hodnota jednotlivého předmětu, na který může být krytí prostřednictvím státní záruky využito. Nemalá část státních záruk poskytuje 100% krytí až do výše pojistné hodnoty vypůjčeného předmětu, některé státní záruky počítají se spoluúčastí vypůjčitele (organizátora výstavy) – tzv. first risk. Některé země podmiňují žádost o poskytnutí státní záruky vstupním poplatkem, který platí žadatel o státní záruku, tedy organizátor výstavy a který je např. v případě Švédska využit k financování ministerské komise, která posuzuje bezpečnostní a klimatické podmínky jednotlivých žadatelů. Některé státy umožňují *kombinaci státní záruky a komerčního dopojištění* např. výluk nebo spoluúčasti, jiné takovou možnost vylučují (výpůjčku je možno pojistit buď prostřednictvím státní záruky nebo komerčně. V souladu s principem due diligence by měl každý půjčitel podmínit svůj souhlas se státní zárukou rozvahou o tom, zda bude souhlasit např.

s tím, že tzv. first risk, tedy uhrazení malých škod vyčíslených obvykle v procentuální výši pojistné hodnoty předmětu, jde na vrub organizátora výstavy či zda destinace umožňuje uvažovat o tom, že nebude požadovat krytí rizika terorismu či zda má žádat komerční dopojištění. Užití komerčního pojištění na transport u těch státních záruk, které se vztahují jenom na území konkrétního státu, je samozřejmostí a sám vypůjčitel s nimi počítá a nabízí je. I u komerčního pojištění samozřejmě platí povinnost půjčitele prostudovat si pojistné podmínky. Nejlépe je, když si sám vybere pojišťovnu, ale přistoupí-li na pojišťovnu nabízenou partnerem, měl by trvat na obeznámení s pojistnými podmínkami případně zvážit, zda v případě sporů je vymahatelnost např. na komerčním subjektu se sídlem v Koreji nebo Japonsku reálná. Při diskusích na setkáních Odborné skupiny OMC pro mobilitu sbírek došli přítomní odborníci, všichni s dlouholetými zkušenostmi v oblasti mobility sbírek, k závěru, že komerční pojištění poskytuje půjčiteli, kterým je veřejné muzeum, pouze zdánlivý pocit jistoty, neboť v případě ztráty unikátního kulturního statku nemůže jakákoli částka toto jedinečné dílo nahradit a předmět je tudíž ztracen nejen pro muzeum, ale pro celou odbornou i širokou veřejnost.

Využívání státních záruk nejen významným způsobem snižuje náklady organizátorů výstav, ale je velice výhodná (“levná“) i pro státy, které ji poskytují. V letech 2003-08 bylo v členských zemích EU uděleno 5605 státních záruk, přičemž vzniklo pouze 7 škodních událostí v celkové výši 79 981 EUR. Statistika pro následující období ještě není zcela zpracovaná, dostupná data však nesvědčí o nějaké změně trendu velice nízkých vyplacených škodních částek k obrovskému rozsahu pojistného krytí. Tento poměr je výrazně lepší, než u komerčních pojišťoven. V zásadě můžeme konstatovat, že to vyplývá z toho, že udělení státní záruky je podmíněno splněním vysokých bezpečnostních a klimatických standardů. I proto expertní skupina jednoznačně doporučila *maximální využívání státních záruk jako efektivního nástroje snižování nákladů.*

Stručně se zmiňme o české státní záruce, poskytované dle zákona 203/2006 Sb., kterou, jak věřím, budou české instituce využívat ve stále větší míře. K jejím kladům patří, že poskytuje krytí tzv. z hřebíku na hřebík ve 100% výši pojistné hodnoty předmětu, a to bez jakékoli spoluúčasti organizátora výstavy. Teoreticky není omezena žádnou horní hranicí a podání žádosti o českou státní záruku není

zatíženo žádným administrativním poplatkem. Příslušný zákon i modelová smlouva jsou dostupné v oficiálním anglickém překladu online, konkrétně na webu Metodického centra pro muzea výtvarného umění Národní galerie v Praze⁴). Seznam stinných stránek je, bohužel, dosti rozsáhlý. Prvním z podstatných omezení české státní záruky je skutečnost, že česká státní záruka může být poskytnuta pouze státním příspěvkovým organizacím. V důsledku toho vypadává důležitý segment veřejných institucí (krajská a městská muzea především) z možnosti benefitu české státní záruky využívat. Další velkou překážkou je mimořádná administrativní náročnost. Dle zákona musí být žádost o poskytnutí české státní záruky doručena na Ministerstvo kultury ČR nejpozději 10 měsíců před plánovaným zahájením výstavy a tato žádost již musí obsahovat čestné prohlášení půjčitele, že s pojištěním prostřednictvím české státní záruky souhlasí. To by samo o sobě nebylo nic neobvyklého, ale včasné získání písemného souhlasu půjčitele představuje vážný problém. Pro srovnání, druhá nejdelší lhůta pro podání žádosti o státní záruku je v rámci Evropského společenství v Itálii a činí 5 měsíců. Další velkou slabinou české státní záruky je to, že nekryje *žádné* škody způsobené půjčitelem (organizátorem výstavy). Tato výlučka je naprosto nestandardní a pro mnohé půjčitele (majitele zapůjčovaných předmětů) nepřijatelná. Případné komerční dopojištění této výlučky je velice drahé a je v příkrém rozporu se samotným principem státní záruky. Další slabinou české státní záruky je, že v den, kdy je tato schválena na Ministerstvu kultury a předána k odsouhlasení Ministerstvu financí, jsou pojistné hodnoty jednotlivých předmětů přepočítány na českou měnu v kurzu platném toho dne. Kvůli pohybu směných kurzů pak dochází k situacím, na které zákon nepamatuje, a finanční krytí je podle kurzovních výkyvů tu nevýhodné pro ČR, jindy pro půjčitele–majitele předmětu. Druhá situace je velice nepříjemná i pro organizátora výstavy, kterému by mohlo teoreticky hrozit, že v případě úplné ztráty předmětu by na něm půjčitel vymáhal rozdíl vzniklý kvůli fluktuaci kurzovních poměrů mezi částkou proplacenou Ministerstvem kultury v CZK a pojistnou hodnotou uvedenou ve výpůjční smlouvě v EUR nebo USD. Odborná veřejnost proto Ministerstvu kultury doporučila zákon 203/2006 Sb novelizovat tak, aby došlo k eliminaci výše uvedených problémů s nelogickými výlukami všech škod způsobených půjčitelem, problému vyplývajícího z pohybu měnových kurzů, respektive povinnosti přepočítat pojistné hodnoty na CZK bez možnosti jejich korekce při fluktuaci měnových kurzů a v neposlední řadě zkrácení desetiměsíční lhůty nutné na podání žádosti. Za příslib

změn, které by vedly k větší účinnosti tohoto moderního a účinného nástroje na podporu mobility sbírek díky snižování nákladů vzniklých v souvislosti s pořádáním výstav, považuji vůli zástupců Ministerstva kultury se těmito otázkami zabývat, jak přislíbili na diskusním fóru věnovaném dopadu kauzy Diag Human na česká muzea, pořádaném Metodickým centrem pro muzea výtvarného umění Národní galerie v Praze 20. června 2012.

Ani sebelepší státní záruka nezbavuje jak půjčitele tak vypůjčitele povinnosti věnovat na jedné straně náležitou péči a na straně druhé pozornost standardním dokumentům, ke kterým patří již zmíněný Facility Report výstavních prostor, výpůjční smlouva a Protokol o stavu čili Condition Report. Nezmiňovala bych se o takových samozřejmostech na fóru odborníků, jakými jste Vy, kdybych se v podstatě náhodou nezvěděla šokující skutečnost, že některé zejména vnitrostátní zápůjčky – a to i když jedním z aktérů je renomované muzeum! – někdy probíhají takřikajíc na „dobré slovo“ bez náležité dokumentace. K předání předmětu by **nikdy** nemělo dojít bez náležitě vyplněného, fotodokumentací opatřeného a oběma stranami s uvedeným datem podepsaného *Condition Report* při výdeji i navrácení objektu, a to ani v případě, že půjčitelem (majitelem) předmětu je soukromník nebo malá instituce, která k vypracování takového dokumentu (či výpůjční smlouvy) nemá odborné kapacity. Podle principu sdílené odpovědnosti by veřejná instituce měla tyto doklady náležitě připravit nejen z jakési morální povinnosti, kterou nepochybně instituce dotované ze veřejných rozpočtů vůči menším „hráčům“ mají, ale i ve vlastním zájmu, kvůli předcházení mnohdy obtížně řešitelným a vleklým sporům. Ohledně smluv doporučuji, aby vystupují-li česká muzea v roli půjčitele a vypůjčitelem je zahraniční subjekt, si zdánlivě neulehčovala práci přijetím nabízené smlouvy podle cizí legislativy a trvala na vlastní smlouvě dle české legislativy a s řešením případných sporů u českých soudů. Morální povinnosti „velkých“ pomoci v této věci „malým“ je obdobná jako v případě Condition Report. O problematice imunity proti zabavení) hovořil obšírně a zasvěceně Nout van Woudenberg. Chtěla bych se v této souvislosti zmínit jenom o jednom aspektu této problematiky a to o pečlivém zkoumání provenience zapůjčovaného předmětu, které by mělo být, zejména u zápůjček do zahraničí, naprostou samozřejmostí. Tam, kde je to možné, doporučuji zkoumat provenienci předmětu skutečně do hloubky a každý předmět, jehož akvizice spadá např. období druhé světové války a těsně před a po ní minimálně chránit immunity

from seizure či vůbec nepůjčovat. O předmětech, které by jakkoli mohly souviset s Holocaustem, platí druhá možnost téměř absolutně. Zdůrazňuji, že takovéto zkoumání by mělo být zájmem půjčitele i vypůjčitele, protože případným majetkových sporem bývají nepříjemně dotčeny obě strany, když ne přímo hrozbou ztráty sbírkového předmětu, tak financí vynaložených na právní služby a prestiže.

Sdílená odpovědnost, která stejně jako princip patřičné pečlivosti, se vinou všemi procesy půjčování a zapůjčování jako „červená nit“, může mít a v poslední době stále častěji mívá i *právně závaznou formu výpůjční smlouvy*, ve které jsou na základě dohody obou stran, půjčitele i vypůjčitele, *jasně vymezeny zodpovědnosti za konkrétní rizika*. Smyslem takového smluvního ujednání je snaha výpůjčku zlevnit díky eliminaci vysokých nákladů na komerční pojištění. Nejčastějším a nejjednodušším příkladem sdílené odpovědnosti na národní úrovni, běžné např. v České republice a ve Francii, je dohoda mezi partnery, většinou muzei se stejným zřizovatelem nebo členy profesního sdružení, že zápůjčka nebude pojištěna „z hřebíku na hřebík“, ale pouze na přepravu. U nás nejrozšířenějším modelem je, že riziko za veškeré škody až do výše pojistné hodnoty, které by mohly vzniknout od převzetí předmětu, respektive bedny, po dobu instalace vystavení a deinstalace až po předání předmětu ke zpětnému transportu nese vypůjčitel (organizátor výstavy). Ujednání ale mohou být daleko sofistikovanější a *podrobně vymezovat odpovědnost obou stran pro všechny kroky a aspekty celého procesu půjčování a zapůjčování*. Strany se mohou např. dohodnout, že vypůjčitel ručí za veškeré škody, které by mohly vzniknout úmyslným zaviněním jeho zaměstnanců, jejich nedbalostí a bez zavinění. Mohou se však dohodnout, že půjčitel bude vymáhat po vypůjčiteli, pouze škody vzniklé některými, jmenovitě ve smlouvě definovanými zaviněními. Obvyklé je ujednání, že vypůjčitel uhradí v plné výši náklady za restaurování předmětu. Někdy se partneři dohodnou, že půjčitel nebude nárokovat kompenzaci snížení finanční hodnoty, ke které by došlo v důsledku poškozením předmětu. V případě, že se jedná o dvě veřejnoprávní instituce, vyplývá tento postoj z myšlenky, že zapůjčovaný kulturní statek má tak jako tak sloužit veřejnému účelu, je tedy vyňatý z trhu (extra commercium) a tudíž by se na něho neměly uplatňovat tržní přístupy, mezi které pojem „snížení (finanční) hodnoty“ patří. Z obdobného náhledu vychází i ujednání mezi některými veřejnými flámskými a holandskými muzei, které se někdy dohodnou, že nebudou vymáhat škodu, dojde-li k totální ztrátě předmětu, neboť

unikátní a nenahraditelný předmět je tak jako tak pro veřejnost ztracen. Nikdy ovšem nemůže být z odpovědnosti vyvázán ten z partnerů, který způsobí škody úmyslně nebo hrubou nedbalostí. Dříve, než se rozhodnete uvažovat o *výpůjční smlouvě na principu sdílené odpovědnosti*, měli byste mít vždy na mysli, že tato smlouva není o *pojištění*, ale o *odpovědnosti*. Dlouhodobá vzájemná znalost obou partnerů a pečlivé zvážení rizik jsou podmínkami, bez kterých o smlouvě na principu sdílené odpovědnosti vůbec nelze uvažovat. Také před podpisem takovéto smlouvy by měl každý statutární zástupce zvážit, zda je skutečně oprávněn takovouto smlouvu podepsat. Praktická příručka Toolkit obsahuje podrobná schémata, příklady dobré praxe a vzorové dokumenty. Rozšíření tohoto systému, který, jak zdůrazňuji, musí být postaven výhradně *na základě dlouhodobě budované vzájemné znalosti a důvěry*, z vnitrostátního na mezinárodní by teoreticky mohlo usnadnit (zlevnit) výpůjčky ze zahraničních institucí regionálním a městským muzeím, která nemohou využívat výhod české státní záruky.

Smlouvy na principu sdílené odpovědnosti mohou být užitečné např. pro ***dlouhodobé výpůjčky***, kdy není možno využít státní záruku a komerční pojištění by bylo příliš nákladné. Význam a rozsah dlouhodobých výpůjček bude nejspíš narůstat nejen z ekonomických důvodů. Často potřeba dlouhodobé zápůjčky vyplývá z toho, že některá díla, která mohou být pro stálé expozice klíčová či dokonce nezastupitelná, muzeum nemůže zakoupit do svých sbírek z důvodů příliš vysokých nákladů, nebo prostě proto, že toto dílo není na trhu k dispozici. A právě dlouhodobá výpůjčka může být dobrým řešením problému. Na rozdíl od národní je mezinárodní úrovni rozšíření dlouhodobých výpůjček nepřilíš velké. *Odborná pracovní skupina OMC pro mobilitu sbírek*, která ukončila svoji činnost roku 2010, se tímto tématem také zevrubně zabývala. Její závěry a doporučení, včetně příkladů dobré praxe a modelových smluv, jsou dostupné v Závěrečné zprávě a na webu Lending for Europe. Není jistě překvapivé, že odborníci ve zmíněné Závěrečné zprávě zdůraznili v případě dlouhodobých výpůjček význam vyhledávání partnerů a navrhli i jeho podporu pomocí výše uvedených webových stránek⁵⁾. Pro dlouhodobé projekty dvojnásob platí, že spolupráce je podmíněna vybudováním vzájemné důvěry mezi partnerskými institucemi, neboť v případě dlouhodobých výpůjček skutečně sdílí půjčitel s vypůjčitelem řadu rizik po poměrně dlouhou dobu, což bez vzájemné znalosti a důvěry není možné. Dlouhodobé výpůjčky mají často reciproční charakter,

ale nemusí tak tomu být vždy. Pomocí dlouhodobých výpůjček mohou některá muzea zveřejnit předměty, pro které nemají uplatnění ve vlastních expozicích nebo tímto způsobem řeší bezpečné uložení svých sbírek po dobu rekonstrukce. Dlouhodobá výpůjčka by měla být časově jasně vymezená - obvykle na dobu pěti let. Na webových stránkách Lending for Europe a NEMO lze nalézt doporučení, vzorové smlouvy atp. *Výměna zkušeností mezi muzejními pracovníky na skutečně osobní úrovni, tedy mobilita odborných pracovníků, představuje v tomto ohledu zcela zásadní formu aplikace principu patřičné pečlivosti.*

V souvislosti s mobilitou sbírek, širšímu uplatňování státních záruk a principů sdílené odpovědnosti a v kontextu zejména v případě klasické moderny doslova „raketově“ rostoucích aukčních cen vyvstala jako aktuální a mnohdy velice komplikovaná otázka **oceňování kulturních statků**. Skutečnost, že hodnotu uměleckého díla nelze přesně stanovit pomocí obecně platných exaktních metod, vyplývá ze samotné „**dvojí podstaty**“ **kulturních statků, které mohou být jak veřejným statkem tak i zbožím**. Kulturní statky mohou představovat jak kulturní, společenské, historické tak i ekonomické hodnoty. **Muzejním předmětem** se stávají pro své kulturní (umělecké), společenské, historické a vědecké hodnoty. **Předmět, který se stal součástí sbírek veřejného muzea je de facto navždy vyňat z trhu („extra commercium“)** a jeho finanční hodnota není primárním zájmem muzea veřejné služby. Zatímco zájmem muzea je uchovat předmět pro budoucí generace, zájmem trhu je generovat zisk obchodováním s kulturními statky. **Přesto jsou muzea ve své každodenní praxi stavěna před problém stanovení finanční hodnoty předmětu**, který má být zapojen do procesu půjčování a zapůjčování. Navíc, do procesu půjčování a zapůjčování jsou v rostoucí míře zapojovány soukromé sbírky, jejichž účelem není zdaleka pouze uchovávání kulturních hodnot, ale i zhodnocené investice. To má pochopitelně vliv na stanovování finančních hodnot kulturních předmětů. V každém případě by **finanční hodnota měla vyváženě odrážet jak kulturní a společenský význam předmětu, tak jeho aktuální tržní hodnotu**. Je to náročné, ale nikoli nemožné. Mějme však vždy na paměti, že aktuální tržní hodnota je to, co je v daném okamžiku někdo ochoten za předmět zaplatit, a proto by neměla být absolutizována jako nějaké objektivní kritérium. Mimo to, řada předmětů ve veřejných muzejních sbírkách je natolik unikátní, že se srovnatelné na trhu již po dlouhé období vůbec nevyskytují. Z tohoto

důvodu a na základě názoru, že muzejní sbírky jsou v zásadě „extra commercium“ a jejich účelem je veřejná služba, některá veřejná muzea při vzájemných výpůjčkách přistupují ke stanovené pojistné hodnoty jako tzv. „*agreed value*“, která je výrazně nižší než aktuální tržní hodnota. Obvykle představuje 40% aktuální tržní hodnoty, ale nikdy by neměla být nižší než pořizovací cena předmětu. Tento princip, uplatňovaný zejména veřejnými muzei Beneluxu, je projevem kolegiality a způsobem, kterým jsou snižovány vysoké náklady na komerční pojištění. V žádném případě by pojistné hodnoty neměly být stanoveny vyšší než odpovídá aktuálním hodnotám tržním. Otázka nadhodnocených pojistných cen vyvstává i v souvislosti se státní zárukou. Např. při žádostech o britskou vládní záruku pracovníci britského Ministerstva kultury, médií a sportu věnují velkou pozornost pojistným hodnotám předmětů, pro které by měla být britská vládní záruka poskytnuta. Nezřídka, a týká se téměř výhradně amerických soukromých sbírek, považují navrhované pojistné hodnoty za přemrštěné a požadují po organizátorovi výstavy, aby s majitelem předmětu jednal o stanovené realističtější hodnoty. Velkým problémem jsou také pojistné hodnoty konceptuálního umění. Vyplývá to už ze samé podstaty konceptuálního umění, pro které – zjednodušeně řečeno – je idea důležitější než hmotný substrát, ze kterého jsou vytvořeny. V důsledku současných módních trendů dosahují hodnoty děl některých konceptuálních umělců opravu astronomických a pravděpodobně přemrštěných částek („Prodejte svého Damiana Hirsta dokud to jde“, napsal jeden britský kritik). Tato díla jsou nezřídka nesmírně fragilní a ač často zhotovena z běžných, lehce nahraditelných materiálů, požadavky na náhradu vzniklou jejich „znehodnocením“ v důsledku (v rámci manipulace s tímto předmětem v podstatě nevyhnutelného) poškození a následného restaurování odpovídají aktuálním „pohádkovým“ tržním hodnotám. Proto některé státy (USA) udělují státní záruka pro konceptuální umění dosti zdráhavě. Veřejná muzea by z principu „extra commercium“ neměla požadovat uhrazení snížení tržní hodnoty předmětu vzniklého jeho poškozením a následným restaurováním (pochopitelně s výjimkou úmyslného zavinění a hrubé nedbalosti). Pro půjčitele platí, že v souladu s principem patřičné pečlivosti by měl v rámci své instituce vypracovat jasně definovaný postup, kterým budou pojistné hodnoty určovány a schvalovány. Kriteria by měla zahrnovat autorství – atribuci, stáří předmětu, žánr, techniku, rozměr, vzácnost (výjimečnost), jeho kulturní význam, původ, historii a kontext, stav předmětu atd. a tržní (aukční) hodnotu srovnatelného díla, je-li dostupná. Pro vypůjčitele (organizátora výstavy)

vždy platí pravidlo, že pokládá-li důvodně pojistnou hodnotu stanovenou půjčitelem za příliš vysokou, měl by s půjčitelem v této věci jednat. Zkušenost muzeí je v tomto ohledu překvapivě pozitivní. Pro bližší vhled do této problematiky doporučuji studii od Cornelia Dümke a Freda Matassa⁶⁾, která je součástí Závěreční zprávy odborné OMC skupiny zaměřené na *Zkoumání způsobů a prostředků ke zjednodušení a zlevnění procesu půjčování a zapůjčování* z roku 2012; tato studie obsahuje mj. výsledky statistického šetření, slovníček základních pojmů a návrh metodiky. Pro české prostředí bych si nedopustila jednu jedovatou poznámku: snažte se pro určování pojistných hodnot stanovit nějaká pravidla a vymezit okruh odborníků z Vaší instituce, kteří se k této věci mají a musí vyjádřit. Vyhněte se, prosím, dvěma extrémům, které lze ještě u českých institucí nalézt. Prvním je „střílení od boku“, které obvykle vede ke stanovení nerealisticky vysokých pojistných hodnot, tím druhým opisování pořizovací nákupní ceny z dob, které už jsou nenávratně pryč, a tudíž stanovení hodnot neadekvátně nízkých.

V této souvislosti bych ráda zmínila ještě jeden problém, a to otázku poplatků nárokových půjčitelem vůči vypůjčiteli (organizátorovi výstavy). Samozřejmým nárokem jsou nezbytné náklady na realizaci vypůjčky, jakými jsou náklady na restaurování či konzervátorské ošetření zapůjčeného předmětu, jeho rámování, paspartování, případně zasklení antireflexivním sklem, v případě „výstavy na klíč“ i náklady na kurátorskou přípravu výstavy. Patří sem i tzv. „administration fee“, tedy náklady, bez kterých nelze zápůjčku realizovat. Sem patří zhodnocení žádosti příslušným kurátorem a restaurátorem, včetně vypracování Condiiton Report a pořízení fotodokumentace, podání žádosti o vývoz, vypracování výpůjční smlouvy etc. Tyto náklady byly ve studii Franka Bergevoeta *Processing Time and Costs Spent on Loan by Dutch Museums*⁷⁾ z roku 2003 vyčísleny na v průměru 230 EUR na jedno dílo. Tento poplatek, který jako první zavedlo Britské muzeum, a jehož průměrná výše v současnosti činí zhruba 250 - 350 EUR na jedno dílo je již považován za standardní, odrážející reálné náklady půjčitele. Nevidím důvod, proč by česká muzea, která tento poplatek běžně platí za zápůjčky z např. německých, rakouských ale i maďarských muzeí, neměla začít také tento poplatek v případě zahraničních zápůjček účtovat. Jinak je tomu v případě tzv. „exhibition fee“ či „loan fee“ v řádu tisíců EUR nebo USD za jeden předmět. Ani v době ekonomických tlaků a rozpočtových škrťů by veřejná muzea neměla podlehnout vábení zdánlivě

snadného vylepšení rozpočtu pomocí tohoto komerčního nájemného v případě, že se jedná o výpůjčku jinému veřejnému muzeu nebo na ryze nekomerční výstavní projekt. O jeho účtování lze uvažovat jedině ve výjimečných případech, jakými jsou např. některé putovní výstavy v Japonsku. A v případě, že o tom uvažuje, neměla by opomenout otázku, zda zapůjčením na komerční výstavní projekt za komerční nájemné nedojde k oslabení právní ochrany nezabavitelnosti kulturního statku, která se v principu váže ke kulturním předmětům určeným k jinému než komerčnímu účelu. Rozhodně by „výhodné půjčování za peníze“ nemělo ohrozit základní funkci veřejného muzea, kterým je veřejná služba. I proto vzbudilo takovou diskusi a vyvolalo tolik negativních reakcí nedávné úsilí ředitelky Piccasova muzea v Paříži získat vydatný příspěvek na rekonstrukci budovy pomocí loan fee za rozsáhlé zápůjčky podstatné části sbírky. Na druhé straně vím, že v jednom z velkých maďarských muzeí znamenala placená zápůjčka do Japonska udržení jednoho pracovního místa po dobu jednoho roku.

Jedním z pilířů principů patřičné pečlivosti patří **vyhodnocení rizik**. Opět by mělo být zájmem obou stran, půjčitele i vypůjčitele, i když na každého klade trochu jiné nároky. Do hry vstupují významným způsobem i vládní instituce, protože udělení státní záruky je vždy podmíněno splněním vysokých bezpečnostních standardů ze strany organizátory výstavy a tyto podmínky jsou např. ve Velké Británii a Švédsku pravidelně prověřovány. Prvním krokem je vždy získání relevantních informací o všech aspektech procesu půjčování a zapůjčování, počínaje informacemi o zapůjčovaném předmětu, jeho stavu, provenienci, podmínkách manipulace s předmětem, transportu, uložení u vypůjčitele, klimatických podmínkách během jeho uložení a vystavení a bezpečnostních podmínkách včetně požární ochrany. To zahrnuje i otázku geografickou, jako je nebezpečí zemětřesení, tsunami, války a terorismu., jakož i zvážení nutnosti chránit předmět v konkrétním případě imunitou proti zabavení. V posledním případě jsou základními vodítky *provenience předmětu a právní podmínky v zemi, kam má být předmět zapůjčen*. Druhému tématu se obšírně věnoval Nout van Woudenberg. V případě nejasné provenience nebo důvodných obav, že se jedná např. o předmět z majetku obětí Holocaustu, je v zájmu *obou* stran od zápůjčky odstoupit, protože případné majetkové spory by mohly mít negativní dopad (poškození dobrého jména, finanční náklady) nejen pro majitele předmětu, ale i toho, kdo si ho vypůjčil.

Přeprava kulturních předmětů je dalším z kroků v procesu půjčování a zapůjčování, kterému je třeba věnovat mimořádnou pozornost a to jak z hlediska kvality bezpečnosti, tak finanční náročnosti. Zjednodušeně lze tuto problematiku přirovnat k úspěšnému proplutí mezi Skyllou snižování nákladů a Charybdou požadavků na zabezpečení nejlepších možných podmínek. Že prioritou musí být vždy ochrana zapůjčovaného kulturního předmětu, je jasné. Že musí být dodrženy minimálně evropské standardy pro balení předmětu, profesionalitu personálu a přepravu⁸⁾, také nemůže být věcí diskuse. I zde, „démon je skryt v detailech“. Zcela pochopitelně půjčitel se zajímá především o kvalitu přepravních podmínek, zájem vypůjčitele je do značné míry formován snahou uhlídat náklady na přijatelné výši. Dle principu patřičné pečlivosti by obě strany měly zvážit všechny dostupné okolnosti a kontext požadavků na balení a přepravu. Nároky na požadovaný typ vozidla a profesionální úroveň personálu by měly v první řadě zohledňovat stav, charakter a význam přepravovaného předmětu. I dobře míněná snaha o maximální ochranu kulturního předmětu ze strany půjčitele může mít přemrštěnou formu např. požadavku speciální Q-bedny (trojitě klimastabilní odpružené) na malbu Caspara Davida Friedricha v dobrém stavu. Ne vždy lze racionálně odůvodnit požadavek na doprovodné vozidlo apod. Praxe některých muzeí, pro které se požadavek na vybraného dopravce stal prostředkem jak „přilepšit“ vlastnímu rozpočtu prostřednictvím odváděných procent je v případě přepravy považován za stejně nežádoucí a nemravný jako je uplatňování tohoto principu při výběru komerční pojišťovny. Některá německá muzea se kvůli trvání na „exklusivitě“ „svých“ dopravců dostala až k evropskému soudu. Obecně platí, že rozumnou cestou ke zlevnění nákladů na transport bývá společná přeprava od více půjčitelů z jednoho místa a opakované používání transportních beden. Tyto metody jsou rovněž cestou k ekologičtějšímu chování. Na druhé straně snaha vypůjčitele o co nejnižší náklady na transport a tlak na výběr dopravce pomocí tendru může vést k prosazování dopravce, který pro daný typ kulturního statku nemůže zcela zaručit žádoucí standard. V případě výběrových řízení na dopravce proto *Odborná pracovní skupina OMC pro zkoumání způsobů a prostředků ke zjednodušení a zlevnění procesu půjčování a zapůjčování* doporučuje muzeím přijímat vysoutěžené dopravce, ovšem s tou výhradou, že vysoutěžená firma nabízí ve všech ohledech srovnatelné podmínky jako přepravce, se kterých muzeum běžně spolupracuje.

Poznámky:

1. Závěrečná zpráva Odborné pracovní skupiny OMC pro *Zkoumání způsobů a prostředků ke zjednodušení a zlevnění procesu půjčování a zapůjčování, 2012*
2. Závěrečná zpráva je dostupná v anglické verzi online na: <http://www.europeana.eu/portal/>, www.lending-for-europe.eu; v českém překladu je součástí Modernizace bezpečnostních systémů v prostředí muzea/galerie, kterou s příspěvím Norských fondů letos Národní galerie v Praze – viz <http://www.mc-galerie.cz>.
3. Stephen Dunn: *Indemnity Made the Leonardo Exhibition Possible*, přednáška v rámci jednání Odborné pracovní skupiny OMC pro *Zkoumání způsobů a prostředků ke zjednodušení a zlevnění procesu půjčování a zapůjčování*, Brusel 2012
4. <http://www.mc-galerie.cz>.
5. www.lending-for-europe.eu, www.icom.museum, www.ne-mo.org
6. Cornelia Dümke & Freda Matassa: *Short Analytical Report on the Valuation of Works on Art for Lending and Borrowing Purposes. Focus: Financial Valuation of Works of Art*. Berlin – London 2012
7. Frank Bergevoet: *Processing Time and Costs Spent on Loan by Dutch Museums*, Amsterdam 2003
8. CEN/TC C 346 WG 5 ú EN: 15 946/2011

Užitečné webové stránky a odkazy:

Standardní výpůjční smlouva na webu NEM:

<http://www.ne-mo.org/index.php?id=110&STIL> <<http://www.ne-mo.org/index.php?id=110&STIL>>

Oddíl Mobilita sbírek na webu NEMO:

http://www.ne-mo.org/index.php?id=103&STIL=0&C_PID=&C_UID=1
<http://www.ne-mo.org/index.php?id=103&STIL=0&C_PID=&C_UID=1>

Web Lending for Europe:

<http://www.lending-for-europe.eu/> <<http://www.lending-for-europe.eu/>>Aktualizovaná sekce výpůjček Bizot Group:

http://ec.europa.eu/culture/documents/loans_guidelines_execsummary.pdf <http://ec.europa.eu/culture/documents/loans_guidelines_execsummary.pdf>

ICOM zásady výpůjček:

http://icom.museum/fileadmin/user_upload/pdf/Guidelines/Loans1974eng.pdf <http://icom.museum/fileadmin/user_upload/pdf/Guidelines/Loans1974eng.pdf>

Zásady připravenosti muzeí na krizové situace:

<file:///fileadmin/user_upload/pdf/Guidelines/guidelinesdisasters_eng.pdf> , 1993
http://icom.museum/fileadmin/user_upload/pdf/Guidelines/guidelinesdisasters_eng.pdf <http://icom.museum/fileadmin/user_upload/pdf/Guidelines/guidelinesdisasters_eng.pdf>

Základní přehled o státní záruce:

<http://www.lending-for->

europe.eu/fileadmin/CM/public/documents/indemnity/EU_State_Indemnity_Schemes.pdf

Zásady balení pro transport kulturních statků

<http://www.cen.eu/cen/Sectors/TechnicalCommitteesWorkshops/CENTechnicalCommittees/Pages/Standards.aspx?param=411453&title=Conservation%20of%20cultural%20property> .

Council Regulation (EC) No 116/2009 of 18 December 2008 on the export of cultural goods (Codified version).

Regulation (EC) No 300/2008 of the European parliament and of the Council of 11 March 2008 on common rules in the field of civil aviation security and repealing Regulation (EC) No 2320/2002.

EU Regulation 731/2010 – The classification of certain goods in the Combined Nomenclature

EN 15946:2011, CEN/TC 346/WG 5 Conservation of cultural property – Transportation and Packing Methods "

EN 14943:2005, *Transport services - Logistics - Glossary of terms. Courier Guidelines – Bizot Group January 2009*

CEN

<http://www.cen.eu/cen/Sectors/TechnicalCommitteesWorkshops/CENTechnicalCommittees/Pages/Standards.aspx?param=411453&title=Conservation%20of%20cultural%20property>

Doporučená literatura:

Encouraging Collections Mobility - A Way Forward for Museums in Europe. Ed. by Susanna Pettersson. Finnish National Gallery,, Helsinki 2010

Zpráva podskupiny OMC o státních zárukách a dohodách o sdílení odpovědnosti, Brusel 2010

Závěrečná zpráva a doporučení výboru pro otázky kultury týkající se zlepšení podmínek pro podporu mobility sbírek, Brusel 2010

Nout van Woudenberg: State Immunity and Cultural Objects on Loan. Martin Nijhoff Publishers, Leiden – Boston 2012

Magda Němcová: Umění v pohybu, Ateliér č. 9 / 2011

English Summary

The Principle of Due Diligence and Mobility of Cultural Objects

The principles of due diligence and shared liability shall be applied throughout the process of lending and borrowing of cultural objects. Both parties involved in the process of collections' mobility – this of the lender and that of the borrower – bear the responsibility of the consistent adherence to these guidelines. Nowadays, exhibitions' organisers are facing the double challenge of reducing the costs and to maintain and / or to improve the high standards. Within this context, the questions of networking, exchange of museums' experts, generally communicable instruments and terminology are on the increase. The aspects of collections' mobility examined from the viewing angle of the principles of due diligence and shared liability are: state indemnity and shared liability agreements, risk assessment, valuation and transport. The contribution is mostly based on the recommendation from the OMC Working Group on Collections' Mobility and the OMC Working Group on the Examination of Ways and Means to Simplify the Process of Lending and Borrowing; the author participated in the works of these two groups from 2008 to 2012.